humanistisch

on/eens

Kritische vonken spatten door de Humanist van 26 juni 1971. Humanist meende dat de funktionarissen verder van het Hoofdbestuur komen te staan naarmate zij intensiever funktioneren. Funktionarissen zouden als eersten kunnen opsnuiven uit welke maatschappelijke hoek de wind opsteekt (provo's, kabouters, dolle mina's, nvsh-ers enz.) en zouden daarop de zeilen van het H.V. moeten kunnen richten. Maar de arme funktionarissen werden daarbij gedwarsboomd door de kapiteins en stuurlui van het Hoofdbestuur op de wal. Zodat het H.V. de boot gemist heeft en nu aan lager wal zit.
Waarbij ik enige kritische vragen op deze vonken zou willen spuien. Wie bepaalt de koers? de funktionaris? of het Hoofdbestuur dat door het kongres namens de leden verkozen is, aan welk kongres het Hoofdbestuur verantwoording aflegt van het gevoerde beleid? En waarom moet het H.V. zonodig een partij van provo's, kabouters enz worden? Hebben deze niet hun eigen organisaties om zich te manifesteren? Waarom zou het H.V. zijn humanistische identiteit moeten opgeven? Is het niet zo dat provo's enz. niet in eerste instantie humanistisch gericht zijn? Wat heeft bijvoorbeeld de verkoop van kondooms door de NVSH met humanisme te maken? (Ik ben niet tegen kondooms, maar zie redelijkerwijs het verband met humanisme niet!) Zou het niet van meer openheid, duidelijkheid en vooral fairness getuigen als ieder tegenover de gemeenschap duidelijk voor zijn identiteit uitkomt in plaats van met wezensvreemde ideeën in bestaande organisaties trachten te infiltreren?
Kritisch zijn met betrekking tot een ander is niet moeilijk, maar ten opzichte van jezelf wel. Het zou Humanist niet misstaan dit voor ogen te houden.

J. van Olmen, Bussum

1. Het hoofdbestuur is verantwoordelijk voor het gevoerde beleid. Maar het siert het hoofdbestuur, als het zich bij het uitstippelen van een beleid niet in hoogheid nestelt, doch naar andere betrokkenen luistert, o.a. naar de funktionarissen die dag in dag uit in ons verbondswereldje verkeren.

2. Het H.V. moet niet een partij van provo's en kabouters worden. Maar het kan wèl volmondig erkennen, dat allerlei aktiegroepen buiten het verbond initiatieven nemen ter humanisering van het bestaan, die de warme sympathie van het H.V. verdienen. Het hoofdbestuur (intens samenwerkend met de funktionarissen!) zoekt naar wegen om het H.V. ook bij dit type initiatieven een rol te doen spelen, al dan niet in rechtstreeks kontakt met anderen, b.v. aktiegroepen. Dit betekent geen verlies aan humanistische identiteit, maar juist een nieuwe beleving daarvan.

3. De verkoop van kondooms door de NVSH heeft als geïsoleerde aktiviteit gezien niets met humanisme te maken. Voor de NVSH is het echter geen geïsoleerde aktiviteit, maar een werkzaamheid die past in een opvatting over het leefbaar houden van onze wereld door het voeren van een doordachte bevolkingspolitiek. Welnu, het nadenken over zo'n opvatting is de humanist niet vreemd noch het trekken van praktische konklusies daaruit.

4. Als iemand probeert, ideeën in het H.V. te spuien die aan het humanisme wezensvreemd zijn, dan is dat kwalijk. Maar provo's, kabouters, man-vrouw-maatschappijers, NVSH'ers, Dolle Mina's, Stimezo, COC-ers enz. stellen menigmaal iets aan de orde, dat binnen het H.V. de vraag zou kunnen doen rijzen: 'Waarom helpen wij ze eigenlijk niet; wat zij doen om medeburgers die op een of andere wijze in hun mens-zijn gefnuikt worden te helpen, herkennen we immers als wezenlijk voor het humanisme?'

Humanisme en Esperanto

Twee zaken die gemakkelijk met elkaar in verband kunnen worden gebracht. Het humanisme streeft naar een wereldsamenleving waarin welvaart en welzijn, gelijke rechten, vrijheid en vrede verzekerd zijn. Het wijst elke vorm van diskriminatie en van geestelijke, politieke en ekonomische onderdrukking af.
Esperanto is een middel ter bevordering van alle vormen van geestelijke en materiële betrekkingen tussen mensen, zonder onderscheid van nationaliteit, ras, levensbeschouwing en taal.
Dit zijn omschrijvingen zoals men die zou kunnen lezen in de doelstellingen van het Humanistisch Verbond en van de Universele Esperanto Associatie.
Geheel verschillende bewoordingen van gevoelens die als zeer menselijk kunnen worden aangeduid. Beide ademen de geest van een streven naar een betere verstandhouding tussen alle leden van de mensheid. Beide spreken zich uit voor een vreedzame samenleving tussen die groeperingen en de individuen. Beide erkennen geestelijke en materiële gelijkberechtiging. Beide houden ook vrije meningsuiting in.
In internationaal verband wordt veel vrije meningsuiting beleden, echter niet in de praktijk toegekend.
Op internationale kongressen en konferenties worden één of enkele talen gebruikt zodat die deelnemers wier moedertaal niet wordt gebruikt, altijd in de uiting van hun mening worden belemmerd. Hun mening komt vaak onvoldoende of totaal verkeerd over. Bovendien laten bepaalde gevoelsuitingen zich in het geheel niet vertalen. Deze verborgen diskriminatie van meningsuiting is uitgesloten bij het gebruik van Esperanto. Elke deelnemer aan een bijeenkomst in internationaal verband maakt gebruik van de tweede taal die naast de moedertaal is geleerd. Men zou kunnen vermoeden dat dit het geheel ingewikkelder maakt. Het tegendeel is reeds jaren bewezen omdat Esperanto, vergeleken met andere talen, gemakkelijk is te leren.
Esperantisten hebben ook deze vorm van diskriminatie uitgeschakeld.
Humanisten raad ik aan dit eveneens te doen! Hoe . . ?
Komende winter start Teleac een kursus Esperanto.

O. Hoekstra, Schoorl

HUMANIST

voortzetting van Mens en Wereld

Tweewekelijkse uitgave van de stichting 'de humanistische pers'

Jaargang 26 nummer 17
9 oktober 1971

Redaktrice:
Josephine Vonk

Redaktieraad:
Mevr. P. Hienekamp,
R. de la Rie,
H. J. Roethof,
H. Wiedeman.

Redaktiesekretaris:
F. C. van Soesbergen,
Paulus Buyslaan 23, Amersfoort,
telefoon 03490-16474

Lay-out: Gerard Voet
Druk: Storm - Utrecht - Maarssen

Administratie, abonnementen en advertenties:
Postbus 114, Utrecht,
telefoon 030-24641.
postgiro 58 t.n.v.
'de humanistische pers', Utrecht.

Abonnementsprijzen per jaar:
Nederland, andere EEG-landen,
Suriname en Ned. Antillen *f* 12,50
Overige landen *f* 14,—
Losse nummers *f* 0,50

In dit blad ingenomen standpunten zijn niet noodzakelijkerwijs die van het Humanistisch Verbond.

Het nieuwe echtscheidingsrecht

Door M. Knap

Een ontwerp van wet tot herziening van ons echtscheidingsrecht is op 12 juli 1969 bij de tweede kamer ingediend. Op 6 mei 1971 is de wet tot stand gekomen en reeds op 1 oktober van dit jaar zal hij in werking treden. Indien men bedenkt dat wij al ongeveer 100 jaar sleutelen aan het echtscheidingsrecht dan moet wel worden gezegd dat het nu met bekwame spoed voor elkaar is gekomen.
Nadat de vergadering van de Nederlandse Juristenvereniging in 1882 aandrong op wetswijzigingen op dit punt, is in 1886 door de regering een poging gewaagd, die toen strandde. Dit is herhaald in 1910, in 1938 en 1948. Deze laatste poging — van de toenmalige minister van Justitie van Maarsseveen — haalde weliswaar wel het Staatsblad van 20 mei 1955, doch invoering van deze wet, die beoogde lichtvaardige echtscheidingen tegen te gaan, is achterwege gebleven.
In de loop der jaren zijn talloze rapporten over een wijziging van de echtscheidingswetgeving verschenen, gespreksgroepen hebben daarover gediskussieerd en zeer geleidelijk hebben zich de inzichten gewijzigd. De officiële stukken met betrekking tot de nieuwe wet beslaan vele honderden pagina's druk, maar nu is het eindelijk zover. Wat gaat er nu eigenlijk op 1 oktober a.s. veranderen? Eerst even in vogelvlucht het thans nog bestaande recht.

Onze wet bepaalt dat echtscheiding met onderling goedvinden niet mag. Maar toch gebeurt dit in werkelijkheid al meer dan 150 jaar. De rechtspraktijk behelpt zich met de zogenaamde 'grote leugen', d.w.z. dat indien een der echtgenoten de ander (al dan niet overeenkomstig de waarheid) beticht van overspel en de ander zich die betichting laat aanleunen, op korte termijn en zonder verder onderzoek echtscheiding kan worden uitgesproken. Deze praktijk dateert eigenlijk al van de invoering van ons burgerlijk recht in 1838. De van 1810 tot 1838 bij ons geldende Franse wetgeving kende de echtscheiding bij onderling goedvinden wel, maar wij meenden in 1838 dat dit overblijfsel van de Franse revolutie niet moest worden overgenomen. De natuur bleek sterker dan de leer, de 'grote leugen' werd uitgevonden en echtscheidingen kwamen toch gemakkelijk tot stand. Weliswaar waren er, zoals altijd, rechters die het beter wisten en toch het beweerde overspel bewezen wilden zien, doch in 1883 maakte de Hoge Raad aan de verschillen van mening een eind en sanktioneerde de praktijk die zich had ontwikkeld.
En zo dateert men sedertdien een rechtspraktijk, die ons eigenlijk een vooruitstrevend en modern echtscheidingsrecht bezorgde. Immers, wie daarover met elkaar tot overeenstemming konden komen, konden (en kunnen nog) op zeer korte termijn en zonder hinderlijke rechterlijke bemoeiing een echtscheiding bewerken.
Waarom dan toch eigenlijk dat jarenlange gepraat, geschrijf en gediskussieer?
In de eerste plaats hebben zich de diskussies geworpen op een bestrijding van de zo gemakkelijke echtscheiding. In ons christelijke land kon moeilijk worden gedoogd dat wat de Heer heeft gebonden door de mens kon worden geslaakt. En van konfessionele zijde is dan ook bij voortduring aangedrongen op bemoeilijken van de echtscheiding.
In de tweede plaats heeft de 'grote leugen' velen — ook niet gelovigen — gestoord. Hoewel mag worden aangenomen dat die leugen in werkelijkheid niet zo verschrikkelijk groot was, het komt toch voor dat iemand om een echtscheiding mogelijk te maken zich moet laten betichten (in strijd met de waarheid) van het plegen van overspel. En dat is niet prettig. Overspel was altijd onbehoorlijk en zelfs als men het wel pleegde, was het niet aangenaam daarvan te worden beschuldigd. Het was zelfs een strafbaar feit, ook al heeft — bij mijn weten — nimmer iemand deswege een strafvervolging behoeven te lijden.
In de derde plaats zijn de gevolgen van de echtscheiding van groot belang en in ons huidig recht zijn plichten tot en rechten op alimentatie gebonden aan de 'schuld' aan de echtscheiding.

De nieuwe wet nu maakt in de eerste plaats een eind aan het verbod van de onderlinge overeenstemming en hoopt daardoor de praktijk van de 'grote leugen' te keren. Men behoeft immers, indien men het eens is over een echtscheiding, niets meer te beweren wat niet waar is. Men kan volstaan gezamenlijk te zeggen dat men van oordeel is dat het huwelijk duurzaam is ontwricht.
Men zou verwachten dat nu het toppunt van eenvoud is bereikt, maar dat is niet helemaal waar. Het gezamenlijk verzoek tot echtscheiding moet door de rechter worden getoetst (waarschijnlijk op de ernst van het verlangen en de werkelijkheid van de overeenstemming), en tevens moet hij toetsen of de betrokkenen de gevolgen van de echtscheiding met betrekking tot de voogdij over hun kinderen, aanspraken tot levensonderhoud en deling van hun vermogen genoegzaam hebben geregeld.
Men moet overigens tenminste een jaar zijn getrouwd voordat men kan gaan echtscheiden, een termijn die — op enigszins gekompliceerde wijze — door de rechter kan worden verkort. Een vooruitgang, deze regeling?
Het proces is wel 'eerlijker'. Wanneer beide echtelieden beweren dat hun huwelijk duurzaam is ontwricht dan zal dat meestal wel zo zijn. Maar de procesgang zal wel wat langer duren dan de huidige praktijk en we moeten afwachten hoe de nieuwe praktijk zich ontwikkelt.
In de tweede plaats kan ook eenzijdig door een der echtgenoten echtscheiding worden gevraagd. Als enige grond daarvoor staat thans het fèit dat het huwelijk duurzaam is ontwricht. Wordt dat tegengesproken en — van groot belang voor hen die hun huwelijk niet ontbonden willen zien, ook al is het wel ontwricht — blijkt dat de beweerde ontwrichting in overwegende mate is te wijten aan degeen die de echtscheiding verlangt, dan komt die niet tot stand. Men kan twee mogelijkheden onderscheiden.
Een echtgenoot vraagt echtscheiding en de ander weerspreekt niet dat het huwelijk duurzaam is ontwricht. De echtscheiding kan dan worden uitgesproken, waarmee onze huidige praktijk, wellicht met minder 'leugen', in ere is hersteld.
Of, en hier liggen de klemmen, de andere echtgenoot weerspreekt dat het huwelijk is ontwricht of voert aan dat de verzoeker die ontwrichting zelf veroorzaakte of dat pensioenrechten verloren zullen gaan. Wat dan moet gebeuren zal vermoedelijk nauwelijks afwijken van wat nu ook geschiedt. Wie iets beweert moet dat bij tegenspraak bewijzen en het moeizame proces waarin van allerlei gedragingen over en weer moet blijken, waarin ouders en ook kinderen moeten komen getuigen, waarin meest intieme gedragingen ter sprake komen, komt aan de rol. Mogelijk blijft dat wegens gebrek aan voldoende bewijs de echtscheidingsvordering moet worden afgewezen en dat een huwelijk dat wel duurzaam ontwricht is in stand blijft.
Zijn we hiermee vooruitgegaan?
Ik dacht eigenlijk van niet. Niet valt te voorspellen hoe de rechtspraak zich zal ontwikkelen en we moeten hopen dat het niet weer 50 jaar zal duren voordat de Hoge Raad rechtseenheid brengt.
Toch is er wel een belangrijke vooruitgang te signaleren, doordat de aanspraak op levensonderhoud niet meer is gekoppeld aan de zogenaamde schuld aan de echtscheiding. Wellicht maakt dit het gemakkelijker om in onderling overleg een echtscheiding te regelen door de bewering van duurzame ontwrichting niet te betwisten en de regeling van de onderhoudsaanspraken aan de rechter over te laten.
In de derde plaats behelst de wet een duidelijke vooruitgang met betrekking tot de huwelijksontbinding na scheiding van tafel en bed. Beide partijen tezamen kunnen na een dergelijke scheiding echtscheiding vragen en elk afzonderlijk kan het ook wanneer de scheiding van tafel en bed drie jaar duurde. Deze termijn kan zelfs ook nog worden verkort. Er zijn vele scheidingen van tafel en bed en daar ligt nu een kans om tot definitieve echtscheiding te geraken. Want — en dat is van belang — weliswaar moeten processen, ingeleid voor 1 oktober met toepassing van het oude recht worden afgedaan en blijft dit oude recht ook van toepassing op onderhoudsaanspraken volgende uit scheidingen voor 1 oktober uitgesproken, doch voor het overige is de nieuwe wet op de gevolgen daarvan toepasselijk. Een dier gevolgen is de mogelijkheid van

➔

echtscheiding na 3 jaar scheiding van tafel en bed.
Tenslotte: de procesgang is vernieuwd, maar wijkt niet zo bar veel van de oude af. Wel moet worden verwacht dat de behandeling der vorderingen langer tijd neemt. De rechter behoeft niet meer te pogen de partijen te verzoenen, maar wel moet hij de partijen zelf spreken. De rechtsgang daartoe is wat ingewikkelder en afgewacht moet worden hoe de praktijk reeds gerezen vragen oplost.

Tot de nieuwigheden van de rechtsgang behoort ook dat kinderen boven 14 jaar 'zo mogelijk' moeten worden gehoord door de rechter met betrekking tot de over hen te treffen gezagsregeling na de echtscheiding. Dit omineuze voorschrift is naar mijn mening bepaald geen verbetering. Ook al mogen kinderen er aanspraak op maken ter zake van hun belangen hun stem te laten horen, toch lijkt het nogal naar om hen meer dan hoog nodig te betrekken in de verwikkelingen tussen hun ouders en hen bloot te stellen aan een positie van pionnen in een schaakspel. Te hopen valt dat de rechtspraktijk op dit punt tot voorzichtig beleid zal komen.

Een belangrijke nieuwigheid is nog dat de rechter een regeling kan treffen in zake de omgang tussen kind en niet-met-het-gezag-belaste-ouder, het zogenaamde bezoekrecht. Theoretisch lijkt dit heel wat en als zodanig vind ik het wel een vooruitgang. De wetgever is echter in gebreke gebleven ook maar in het minste aan te geven hoe dergelijke regelingen moeten worden getroffen en met name welke sankties zijn verbonden aan de niet-medewerking door de ouder die het gezag heeft gekregen. Van de toepassing van het veel gevraagde en nu ook theoretisch erkende bezoekrecht make men zich voorshands geen te grote voorstellingen. Afgewacht moet worden hoe de rechter de hem hier geboden vrijheid zal gaan gebruiken.

Moeten we over de nieuwe wet tevreden zijn? Ze laat nogal wat vragen open, vergt een nieuw rechterlijk beleid, eist ontwikkeling van een nieuwe rechtspraak, maakt de rechtsgang wat langer en ingewikkelder en belooft eigenlijk wat meer dan mogelijk is.
Maar ze is duidelijk meer aangepast aan moderne inzichten en stelt de werkelijkheid van het huwelijk boven bijbelse voorschriften.
Laten we afwachten wat het wordt.

Sinds 1922 erkent de Nederlandse Grondwet het recht op vrijstelling van de militaire dienst wegens ernstige gewetensbezwaren. Dat recht is in 1923 uitgewerkt in de toenmalige dienstweigeringswet. In 1964 is deze wet vervangen door de wet gewetensbezwaren.
De vraag die zich nu voordoet is: Wat zijn gewetensbezwaren en heeft de overheid het recht tot gewetensonderzoek van zogenaamde dienstweigeraars (d.w.z. hen die vervangende burgerdienst willen verrichten)? U vindt hierover een drietal beschouwingen van, achtereenvolgens prof. dr. J. P. van Praag, prof. dr. Wim van Dooren en van de heer P. A. Pols, die als humanist zitting heeft in de Commissie van Advies voor de Gewetensbezwaarden.

▶

Overheid en geweten

Door J. P. van Praag

De vraag of de overheid het recht heeft iemands geweten te onderzoeken indien hij zich op dat geweten beroept om zich aan wettelijke verplichtingen te onttrekken (in dit geval de dienstplicht), vergt een geschakeerd antwoord. Hoewel de formulering in overeenstemming is met het spraakgebruik, is zij eigenlijk onjuist. Immers een echt gewetensonderzoek door anderen is onmogelijk en uit een oogpunt van respekt voor de persoon ook ongeoorloofd. Maar in feite is er iets anders aan de hand. Alle overheden van alle maatschappelijke stelsels moeten bepaalde eisen stellen aan de burgers om de samenleving te laten draaien. Nu doet zich het feit voor dat sommigen niet aan die eisen kunnen voldoen omdat hun geweten dat verbiedt. Een democratische overheid dient bereid te zijn daarvoor te zwichten, zolang dat maar enigszins mogelijk is. Dat wil zeggen, indien daardoor het waardevolle dat in een samenleving aanwezig is, niet ontwricht wordt.

Nu kan men ten aanzien van de militaire dienst twisten over de vraag of zij nuttig en noodzakelijk is. Maar de meerderheid is van die mening en dat is in dit verband een gegeven. Niet dat de meerderheid altijd gelijk heeft, maar wil men tot samenleven komen is er toch geen betere weg om beslissingen te nemen. Uiteraard behoudt de minderheid het recht tot vrije meningsuiting en mag zij trachten meerderheid te worden. Niettemin doet zich bij sommigen toch een gewetenskonflikt voor als zij zich aan de gestelde regels zouden onderwerpen. Wat de overheid nu mag en zelfs moet doen is — niet een gewetensonderzoek — maar een onderzoek naar de ernst en oprechtheid van de motieven. Zij onderzoekt dus niet of dat geweten juist is, maar of het ernstig genomen moet worden. Meer en meer ontwikkelt zich de praktijk ten aanzien van de z.g. dienstweigeraars (d.w.z. mensen die burgerdienst wensen) ook in die richting. Daarom zijn de gewetensgronden die voor erkenning in aanmerking komen geleidelijk uitgebreid en zal dat proces nog wel verder gaan.

Men kan zich niet goed een overheid voorstellen die geen waarborgen zou willen scheppen dat zij niet bij de neus genomen wordt. Daarvoor kan een gesprek dienstig zijn. Daarom wordt er ook bij erkenning van gewetensbezwaren tegen de dienst een vervangende dienst geëist, die door zijn langere duur alleen al min of meer waarborgt dat men niet lichtvaardig een beroep op deze mogelijkheid doet. De burgerdienst wordt ook geacht minder onaangenaam te zijn dan de militaire dienst en houdt minder gevaren in. Er is geen behoefte aan om in deze samenhang uitvoerig in te gaan op de vragen van de gewetensfunktie en de gewetensvorming. Ook op grond van het voorgaande kan het al duidelijk zijn, dat er geen overwegende en principiële bezwaren hoeven te zijn tegen een zg. gewetensonderzoek (dat geen eigenlijk gewetensonderzoek is, maar een poging om de echtheid van motieven te toetsen). Een overheid heeft daartoe het recht en misschien soms de plicht, wil zij de staat laten funktioneren. Alleen in demokratische staten bestaat het recht om zich in zulke gevallen op zijn geweten te beroepen zonder echte strafsankties. Dat is één van de meer humane trekken van deze staten.

Geweten, gewetensonderzoek en militaire dienstplicht

Door Wim van Dooren

Op het ogenblik is steeds meer in diskussie op welke wijze mensen, die weigeren in militaire dienst te gaan, tegemoet getreden dienen te worden. De vraag is daarbij vooral, welke bezwaren en welke motiveringen van weigering, au sérieux genomen mogen worden. De behoefte bestaat, om tussen de uitersten van 'God wil het niet' en 'ik heb geen zin' ergens een grens te trekken, waarbij aan de ene zijde terechte en aan de andere zijde onterechte bezwaren geplaatst worden. Hierbij schijnt het woord 'geweten' een sleutelwoord te zijn, in die zin, dat bezwaren die tot een gewetenskeuze herleid kunnen worden, *wel*, en bezwaren waarbij dit niet mogelijk schijnt te zijn, *niet* tot erkenning leiden.
Met het geweten is het merkwaardig gesteld. Enerzijds dient het zich in ons leven aan als een laatste autoriteit en als een uiterste beroepsinstantie, anderzijds is het duidelijk cultureel - maatschappelijk bepaald. Het geweten van een inquisiteur uit de vijftiende eeuw stelt andere eisen dan dat van een quaker uit de twintigste eeuw. Afgezien nog van verschil in stellingnamen is ook en vooral van belang, dat het geweten op verschillende momenten, ten aanzien van anders geaarde problematieken funktioneert. Het beroep op het (persoonlijk) geweten wordt pas dan gedaan, wanneer het gaat om niet voor iedereen evidente keuzen en wanneer er sprake is van kontroversiële kwesties. Wanneer een bepaalde daad redelijk geargumenteerd kan worden op voor ieder aanvaardbare wijze, is er geen enkele behoefte aanwezig om met het geweten te komen aandragen. Juist dan, wanneer er *geen* redelijk overtuigend argument meer gegeven kan worden, wordt gesteld, dat het geweten nu eenmaal dit of dat eist.

Wanneer we nu van iemand iets eisen in een dergelijke kontroversiële kwestie en hij weigert met een beroep op zijn geweten, dan kunnen we hiervoor zwichten omdat we het geweten van een ander een heilige zaak vinden. We kunnen ook een eigen gewetenskeuze ertegenover stellen en menen, dat deze waardevoller, dieper, echter, etc. is. We kunnen ook menen, dat persoonlijke gewetensbeslissingen van lager orde zijn dan maatschappelijke belangen. In deze beide laatste gevallen rust echter de bewijslast op ons, als wij een ander tot een daad willen aanzetten, die wij een gewetenszaak of een praktische noodzaak vinden. Tenslotte kunnen we ook nog menen, dat de ander liegt of een grapje maakt om er van af te komen.
In het algemeen hebben regeringen en andere machten in de maatschappij zich nooit zo veel aangetrokken van gewetensbezwaren van individuen. Op fundamentele punten afwijkende meningen werden bestraft, ingekapseld of doodgezwegen. Wanneer echter, zoals steeds meer in Nederland het geval is, de pluriformiteit van de maatschappij wordt erkend, komt er meer aandacht voor de persoonlijke, eventueel afwijkende stellingname. Gevolg hiervan is, dat de overheid bij het opleggen van bepaalde verplichtingen, mensen tegenover zich krijgt, die weigeren deze verplichtingen na te komen met een beroep op het door de overheid erkende recht op individuele stellingname. Terwille van het 'algemeen belang' en niet in de laatste plaats om de eigen autoriteit te laten gelden, meent de overheid deze individuele weigeraars niet zo maar te kunnen laten gaan. Direkt straffen of dwingen is onmogelijk gezien de ontstane eerbied voor het persoonlijk geweten, maar een subtielere, impliciete vorm van straf wordt gekozen, uit een soort verdelend rechtvaardigheidsbeginsel, dat de een niet zomaar vrijuit kan gaan bij het weigeren van een opgelegde verplichting, terwijl de ander zich persoonlijke opofferingen getroost door wel die plicht op te volgen. Bovendien wil de overheid wel heel zeker weten, dat zij niet voor de gek gehouden wordt. In konkreto betekent dit ten aanzien van de militaire dienstplicht zowel een vervangende burgerdienstplicht als een gewetensonderzoek. Ik meen, dat beide maatregelen ten onrechte worden genomen, afkomstig als ze zijn uit de opvatting, dat de overheid het recht zou hebben in kontroversiële zaken haar wil door te drijven. Over het eerste punt wil ik kort zijn: het lijkt mij onverdedigbaar, dat ik bij niet nakomen van een bepaalde verplichting, c.q. de militare dienst, een totaal andere verplichting op mij zou moeten nemen. Ik wil graag de tijd, die ik anders in militaire dienst zou doorgebracht hebben, nuttig besteden voor de maatschappij (zoals militairen door de overheid blijkbaar geacht worden te doen). Waarom ik daarvoor uit mijn normale werkkring zou moeten stappen of nog eens extra geld ter beschikking van de overheid zou moeten stellen, is niet duidelijk. Ik hoop immers in mijn eigen werkkring en met de door mij betaalde belasting etc. al voldoende ten nutte van de maatschappij te werken. Ik ben overigens van mening, terzijde gezegd, dat de militaire dienst de minst nuttige dienst is, die ik ooit aan de maatschappij zou kunnen leveren.
Aan het tweede punt, het gewetensonderzoek, zijn twee aspekten: ik meen dat de overheid het recht niet bezit mijn geweten te onderzoeken, maar er bovendien ook ge-

R. D. Laing

Strategie van de ervaring

vertaling van Leo Rijkens
In dit boek confronteert Laing de moderne mens met de maatschappij waarin hij woont, de eigenhandig gemaakte leefruimte waar „aanpassen" het eerste gebod is.

Uit de inleiding:
Wij worden geboren in een wereld waar de vervreemding ons wacht. In potentie zijn wij mensen, maar in vervreemde staat en die staat is niet zo maar een natuurlijke aangelegenheid. De vervreemding die vandaag de dag onze bestemming is, komt alleen tot stand door het schandelijk geweld dat menselijke wezens menselijke wezens aandoen.

125 blz. *f* 9,25

Prof. Dr. Leo Apostel

„De Humanismen en het humanisme"

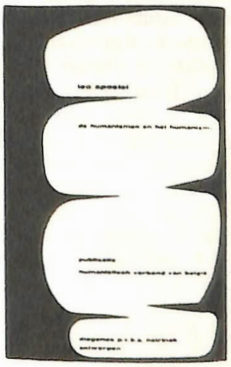

Bijzonder belangwekkend filosofisch essay over de grondslagen van het moderne humanistische denken. De schrijver zoekt een synthese van de belangrijkste humanistisch-wijsgerige stromingen: het wetenschappelijk humanisme, het existentieel humanisme, het marxistisch en het religieus humanisme en Nietzsche als grensgeval. Een uitgave van het Humanistisch Verbond van België.

71 blz. *f* 4,—

Te bestellen per giro 58 t.n.v. De Humanistische Pers te Utrecht.

heel niet toe in staat is. Het is zowel een zaak van niet mogen als niet kunnen.
In zaken, waarin zo duidelijk verschil van mening bestaat als op het punt van militaire dienst, gaat het de overheid niets aan, wat mijn motieven van weigering zijn, laat staan of ze voldoende gefundeerd zijn. Als ik er geen heil in zie een deel van mijn leven op te offeren aan de militaire dienst, dan is het bij een dergelijk diep in mijn persoonlijk leven ingrijpende zaak volledig irrelevant voor de overheid, of ik meen dat God het niet wil of dat ik er gewoon geen zin in heb, of wat dan ook. Of ik mij al dan niet, of al dan niet terecht op mijn geweten beroep, doet niets ter zake. Het is uiteraard wel het goed recht van de overheid mij ervan te overtuigen, dat militaire dienst een groot goed is, en ik kan mij omstandigheden indenken, dat ik er door overtuigd zou kunnen worden. Dit is evenwel iets geheel anders dan een gewetensonderzoek door een aantal daartoe aangewezen heren, die op een volkomen ontoelaatbare wijze in mijn persoonlijke sfeer indringen.
Zowel uit wat ik reeds gezegd heb over de situatie waarin iemand geneigd is een beroep op zijn geweten te doen, als uit de praktijk van de onderzoekkommissie, blijkt, dat het ook onmogelijk is voor de overheid om een gewetensonderzoek werkelijk plaats te laten vinden. Juist op het moment, dat het er om zou gaan een gewetensbeslissing te nemen, is er geen mogelijkheid meer van redelijke argumentatie, dus hoe zou dan die gewetensbeslissing zelf redelijk besproken kunnen worden? Als ik mij werkelijk op mijn geweten beroep in mijn dienstweigering, kan ik geen enkele vraag naar het waarom of waardoor beantwoorden. Het is een 'hier sta ik, ik kan niet anders'. Er *is* in feite dan ook in het geheel geen sprake van een gewetensonderzoek bij de bedoelde kommissie, maar een onderzoek naar persoonlijke integriteit, diskussievermogen etc. Dat dit soort onderzoek onaanvaardbaar is, behoeft geen betoog. Mijn recht om uit militaire dienst te blijven, mag niet afhankelijk zijn van mijn eerbare levenswandel of van mijn opleiding om voor de kommissie op de gestelde vragen de 'juiste' antwoorden te geven.
Mijn konklusie luidt derhalve, dat het zgn. gewetensonderzoek afgeschaft dient te worden en dat ieder die niet in militaire dienst wenst te gaan, hiervan zonder meer vrijgesteld dient te worden. Een op deze wijze tot stand komend bijna-beroepsleger behoeft niet gevaarlijker of minder doeltreffend te zijn dan een dienstplichtig leger. Verdwijnen zal het leger ook wel niet, want er zullen altijd wel mensen te vinden zijn, die zich voor het militaire handwerk zullen lenen.

Gewetensbezwaren militaire Dienst

Door P. A. Pols

Bij een beoordeling van de wijze waarop de Kommissie Gewetensbezwaren funktioneert verliest men wel eens uit het oog wat in de grondwet, de wet Gewetensbezwaren Militaire Dienst, de desbetreffende Kamerstukken en de beschikkingen van de Raad van State terzake is vastgelegd.
Het is niet waar dat deze Kommissie in alle opzichten met de tekst en huidige interpretatie van de wet c.a. gelukkig is, maar zij mist de bevoegdheid daarvan af te wijken.
Wel kan de Kommissie in een vertrouwelijk beraad met de verantwoordelijke Minister streven naar een verdergaande interpretatie en wetswijziging. Gelet op hetgeen in de voorgaande alinea naar voren werd gebracht mag men niet veronderstellen dat een dergelijk beraad niet plaats vindt.

De grondwet merkt op dat 'alle Nederlanders, daartoe in staat, ... verplicht (zijn) mee te werken tot handhaving der onafhankelijkheid van het Rijk en verdediging van het grondgebied'. In de grondwet (art. 196) staat verder dat aan de wetgever wordt opgedragen om de *voorwaarden* te noemen 'waarop wegens *ernstige* gewetensbezwaren vrijstelling van de krijgsdienst wordt verleend'.
De wetgever heeft dit laatstelijk gedaan in de Wet Gewetensbezwaren Militaire Dienst van 1962, waarvan art. 2 luidt: 'Ernstige gewetensbezwaren in de zin van deze wet zijn de onoverkomelijke gewetensbezwaren tegen de vervulling van militaire dienst van hem, wiens godsdienstige of zedelijke overtuiging hem deelneming aan elk oorlogsgeweld verbiedt'.

Het spreekt welhaast vanzelf dat de Kommissie van Advies inzake gewetensbezwaren militaire dienst in de loop der jaren fouten heeft gemaakt. In de oude wet werd van een verzoeker geëist dat hij onder alle omstandigheden het doden van een medemens afwees. Uit die tijd dateren de verhalen over de jongeman wiens meisje in de wildernis door een kannibaal wordt aangevallen. Welbewust is deze voorwaarde komen te vervallen. Zolang ik deel uitmaak van de C. v. A. heb ik dit verhaal nimmer gehoord.

De wet van 1962 is tot stand gekomen na langdurig overleg tussen regering en volksvertegenwoordiging. Wat er tenslotte uit de bus is gekomen zit vol kompromissen, die niet alle even duidelijk zijn. Het kan dan ook geen verbazing wekken dat ook de leden van de C.v.A., die na 1962 benoemd werden, zich wel eens voor moeilijke problemen geplaatst zagen. Ik meen te mogen zeggen. dat het zicht op de huidige wet, mede door tussenkomst van de Raad van State, in belangrijke mate verhelderd is, al leven er in de C.v.A. nog steeds vragen en wensen. Dat de C.v.A. thans op tamelijk bevredigende wijze kan werken moge blijken uit het feit dat 85% van het aantal dienstplichtigen, dat op de vigerende wet een beroep doet, voor erkenning wordt voorgedragen.

De vraag is nu of de overheid wel het recht heeft iemands geweten te onderzoeken.
Die vraag is, met betrekking tot de onderhavige kwestie, niet met een simpel ja of neen af te doen, zolang niet is duidelijk gemaakt wat men onder een gewetensonderzoek verstaat, en wie in feite het onderzoek verricht.
Uit eigen ervaring kan ik naar voren brengen dat de term geweten slechts zo nu en dan ter sprake komt. Eigenlijk alleen wanneer een verzoeker in eerste aanleg niet duidelijk maakt dat zijn verzoek berust op een zedelijke beslissing. Dan nog wordt geen wetenschappelijk verantwoorde definitie gevraagd. Men is al tevreden wanneer de verzoeker ter zake denkt in kategorieën van goed en kwaad. Gezien het percentage verzoekers dat voor erkenning wordt voorgedragen, alsmede het feit dat het overgrote deel niet akademisch gevormd is of langs andere weg geleerd heeft te denken in theoretische begrippen, moet het voor een niet-bevooroordeelde voldoende duidelijk zijn dat de C.v.A. de nodige soepelheid en tolerantie dient op te brengen en zij doet dat ook.

Wat doet nu die C.v.A.?
De C.v.A. gaat na of de gronden van het verzoek in overeenstemming zijn met het terzake in de wet bepaalde. Dit betekent dat de C.v.A. de verzoeker vraagt duidelijk te maken dat zijn verzoek berust op een zedelijke beslissing t.a.v. deelneming aan oorlogsgeweld.
Men zou zich kunnen voorstellen dat een enkel lid, dat de periode van vóór 1962 heeft meegemaakt, zich er nog wel eens toe laat verleiden vragen te stellen met betrekking tot zoiets als 'objektieve geldigheid' van motieven en maatstaven. In het algemeen kan ik opmerken dat die leden uit de C.v.A. zijn verdwenen, of dat zij zich met meer of minder sukses aan de nieuwe situatie hebben aangepast. Wanneer een lid zich daartoe laat verleiden is er van het drietal altijd wel één die, al dan niet in aanwezigheid van de verzoeker, korrigerend optreedt. In het algemeen geldt dat de C.v.A. zich niet schuldig maakt aan gewetensonderzoek, zoals de Inquisitie dat heeft

toegepast. Het lijkt er niet op.

De C.v.A. moet niet alleen nagaan of het verzoek berust op een zedelijke beslissing, hij moet zich volgens de grondwet en de daarop berustende wet, tevens de vraag stellen of de 'gewetensbezwaren' van ernstige, onoverkomelijke aard zijn. Die vraag is veel moeilijker te beantwoorden dan de eerste. Het zal dan ook niemand verbazen wanneer de drie leden uit de C.v.A. die een verzoek te behandelen krijgen, hierover moeilijker tot overeenstemming komen. In het algemeen lukt dat; minderheidsadviezen komen voor, doch behoren tot de uitzonderingen.

De vraag blijft nu, of de overheid gerechtigd is tot een gesprek over zedelijke beslissingen. (Het zal wel duidelijk geworden zijn dat ik liever met dat begrip werk, dan met de term geweten).
In de eerste plaats: de noodzaak daartoe vloeit voort uit grondwet en wet, waarin bepaald is dat iedere jongeman van zoveel jaar dienstplichtig is. Van die plicht kan men op de voorwaarden in de wet genoemd, worden vrijgesteld. Wie de overheid het recht ontzegt na te gaan of in een bepaald geval aan die voorwaarden is voldaan, ontkracht grondwet en wet en stelt in feite dat er geen dienstplicht behoort te zijn.
De konsekwentie van een dan noodzakelijk geworden wijziging van de grondwet is de afschaffing van een burger-leger, en gelet op de huidige opvattingen van de meerderheid van ons volk, de overschakeling op een beroepsleger.
Wat ik nu lees en hoor over de C.v.A. en het recht van de overheid op 'gewetensonderzoek' gaat, naar ik vrees, aan deze konsekwentie voorbij.

In de tweede plaats dacht ik te mogen opmerken dat het hier bedoelde onderzoek niet door de Overheid verricht wordt, maar door burgers, die, uiteraard rekening houdend met het bepaalde in de wet, volledige vrijheid genieten.
Nog nooit heb ik meegemaakt dat een minister van Defensie een poging deed of liet ondernemen deze vrijheid te beperken. Er bestaat wel kontakt tussen de Minister en de C.v.A. doch alleen terzake van eventuele wetswijzigingen. Uit ervaring weet ik dat de C.v.A. zich niet zonder meer konformeert met wijzigingsvoorstellen van de Minister. Ook wat dit betreft wordt de vrijheid van de C.v.A. op geen enkele wijze aangetast.
Anderzijds is de Minister niet gebonden aan de adviezen van de C.v.A., noch met betrekking tot verzoeken van vrijstelling op grond van geweten, bezwaren, noch wat betreft voorstellen tot wetswijziging. De praktijk van het beraad tussen Minister en C.v.A. levert daarvoor bewijzen.

Blijft tenslotte over de vraag of de ene burger de ander mag aanspreken in zijn zedelijke overtuiging. Ik dacht dat die vraag bevestigend beantwoord kon worden, op voorwaarde dat die ander tot dat gesprek bereid is.
Welnu, een dienstplichtige, die een beroep doet op de wet gewetensbezwaren militaire dienst is niet verplicht het gesprek met de C.v.A. te ondergaan. Nadat hij een verzoek om vrijstelling heeft ingediend wordt hem door het departement gevraagd een toelichting op dat verzoek te schrijven. In de brief, waarin dit verzoek vervat is, staan de gronden waarop vrijstelling kan worden verleend.
Tot het indienen van dit verzoek wordt de betrokkene niet verplicht, al zal duidelijk zijn dat een verzoeker die dan reeds weigert de overheid in de gelegenheid te stellen na te gaan of hij voldoet aan het bepaalde in de wet, moeilijk kan rekenen op erkenning als gewetensbezwaarde in de zin der wet. Nadat een verzoeker zijn toelichting heeft ingestuurd volgt een zgn. sociaal onderzoek, waaraan verzoeker zich mag onttrekken. Een enkele maal komt dit voor. Naar ik mij kan herinneren zonder onaangename gevolgen voor de verzoeker.
Ditzelfde geldt voor het gesprek met de psychiater, die niet in dienst is van de Minister, maar die dit gesprek met de verzoeker voert als lid van de C.v.A. De verzoeker is zelfs niet verplicht aan het verzoek om een gesprek met de C.v.A. te voldoen.
Wanneer een jongeman niet verschijnt krijgt hij een tweede oproep. Wanneer hij zonder opgave van redenen ten tweede malen verstek laat gaan wordt een advies uitgebracht op grond van de stukken. In zo'n geval kan de toelichting zo duidelijk zijn dat een positief advies wordt uitgebracht.
In de praktijk heb ik nog niet meegemaakt dat een verzoeker zonder opgave van redenen verstek liet gaan.

Samenvattend meen ik te mogen opmerken dat van een gewetensonderzoek in de historische betekenis van het woord geen sprake is, althans niet meer is, dat het gesprek (geen verhoor) van de C.v.A. met een verzoeker over de vraag of hij voldoet aan de voorwaarden in de wet vastgelegd een logische konsekwentie is van het terzake in de grondwet bepaalde en dat men zich, als men dit gesprek meent te moeten afwijzen, moet afvragen of men de konsekwentie van geen-leger of een beroepsleger aanvaardt.

Betekent dit alles nu dat er over de huidige wet gewetensbezwaren verder niets te zeggen zou zijn? In genen dele. Uit de vraagstelling heb ik echter begrepen dat het gaat om het antwoord op de vraag of een 'gewetensonderzoek' gerechtvaardigd is. In het bovenstaande heb ik getracht die vraag te beantwoorden.

Wat kunnen wij weten

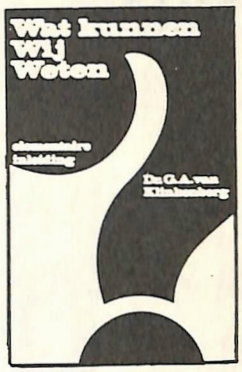

Elementaire inleiding tot de kennis-theorie

Dr. G. A. van Klinkenberg

Tenslotte komt de schrijver tot de conclusie dat de wetenschappen ons nooit een antwoord zullen kunnen geven op de „laatste vragen", zoals de vraag naar het wezen der dingen en die naar de zin van ons bestaan. Hun taak ligt in het verklarend en voorspellend *beschrijven* van wat ons in de *zintuigelijke ervaring* gegeven wordt. Om een goed beeld te hebben van de inhoud van dit boekje geven wij hieronder de inleiding van de schrijver zelf:

„Van de vier vragen waarin door Immanuel Kant de problemen van de filosofie werden samengeperst: Wat kan ik weten?, Wat moet ik doen?, Wat mag ik hopen?, Wat is de mens?, wordt in dit boekje alleen de eerste vraag beantwoord. Maar aangezien de vragen niet los van elkaar staan zal men er ook uitspraken in vinden over de mens en over het verschil tussen weten en hopen, resp. geloven.
Er is echter een principieel verschil met Kant doordat wij de vragen niet in eerste persoon enkelvoud stellen, maar in de meervoudsvorm. De filosofie is niet (meer) een zaak van en voor enkelingen, zij is een gemeenschappelijke onderneming evenals de wetenschap.
Het boekje is bestemd voor allen, jong en oud, die zich interesseren voor de vraag waarop menselijke kennis berust en hoever haar geldigheid reikt. Complicaties in de problematiek en methodiek die de beginner maar in verwarring zouden brengen werden onbesproken gelaten. Daardoor zullen sommige uitspraken in deskundige oren misschien wat apodictisch klinken; in een elementair boekje is dat niet altijd te vermijden. Wie dieper op bepaalde kwesties wil ingaan zal natuurlijk meer vakfilosofische literatuur moeten raadplegen."

112 blz. *f* 8,90

Bestellingen per giro 58 t.n.v. „De Humanistische Pers", Utrecht.

Rust...

'Buiten het onevenredig dichtbevolkte westen hebben we nog handenvol natuur'. Dit stelt — terecht — een reporter in zijn verslag van een bustocht in het kader van de reizen 'uit met de krant'.
Het lijkt mij nuttig er op te wijzen dat de rust en ruimte buiten het westen er alleen zijn ten koste van uiterst strenge, onze persoonlijke vrijheid sterk aantastende, planologische maatregelen. Ieder die weleens heeft geprobeerd in zo'n natuur- en rustgebied een vergunning tot het bouwen van een zomerhuisje, al is het nog zo klein, te verkrijgen, weet dat dit thans volkomen onmogelijk is geworden. Overal heerst een onverbiddelijk bouwverbod. Zelfs plaatsing van tent of caravan wordt steeds meer verboden. Men kan nog wel terecht in bungalowparken, waar echter steeds dichter opeen moet worden gebouwd door de astronomische en nog voortdurend snel stijgende grondprijzen. Wie werkelijk op enigszins volledige privacy en rust is gesteld en niet schatrijk is, kan in Nederland vrijwel niet meer terecht.
De hoofdoorzaak van deze nog steeds snel ongunstiger wordende toestand ligt voor de hand: ook hier is het weer dezelfde beangstigende bevolkingstoeneming die tevens (mede) hoofdoorzaak is van milieuverpesting, woningnood, (verkeers-) lawaaihinder enz. En nog handhaaft men de kinderbijslag ook na het tweede kind... Er is één troost: het bevolkingsdeel dat voor opheffing daarvan is begint langzaam maar zeker toe te nemen.
Gelukkig maar want veel tijd rest ons niet meer.

Delft, D. van der Kellen, ing.
Lid algemeen college stichting „Welzijn en bevolkingsgroei".

STICHTING 'WELZIJN EN BEVOLKINGSGROEI'

Doel: bij te dragen tot de verbreiding van inzicht in de verschillende aspekten van het bevolkingsvraagstuk en te wijzen op de alarmerende gevolgen van een toenemende bevolkingsdruk.
De stichting streeft geen politieke doeleinden na en heeft dan ook geen binding met enige politieke partij. Het is dringend noodzakelijk dat deze stichting zo sterk mogelijk wordt. U kunt hieraan medewerken door u als begunstiger te melden. De minimumkontributie bedraagt f 10,— per jaar (studenten f 6,—), voor welk bedrag men tevens gratis het tijdschrift 'Tal en Last' ontvangt. Mocht u hiertoe willen overgaan, dan wordt u verzocht uw bijdrage te storten op postrekening 609526 t.n.v. 'Stichting Welzijn en Bevolkingsgroei' te Rotterdam.

GESCHIEDENIS VAN HET SEKSUELE PROBLEEM, 3e druk
Dr. J. M. W. van Ussel

Er staat veel in dit boek over de seksualiteit, veel meer dan u verwacht en dan waarvan men in voorbije eeuwen weten wilde.
De historicus Van Ussel heeft eens precies nagegaan waar de oorzaak van ons 'seksuele probleem' ligt. Hij vond die in de 16e eeuw, toen de mens, emanciperend tot grotere vrijheid, in zijn zelfbewustzijn praalhans werd; lagere hartstochten werden verdoezeld achter veel kant en geheimzinnigdoenerij.

Dr. van Ussel illustreert hoe deze verdoezeling en verkeerde voorlichting kulmineren in de victoriaanse preutsheid der 19e eeuw en hoe daarna het inzicht doorbreekt dat niets menselijks vreemd is. Dat dit inzicht nog in onze dagen in alle hevigheid wordt aangevochten, bewijst hoever de traditiegebonden mens nog af is van zijn volledige emancipatie. Het bewijst ook het nut van dit boek.
440 blz. **f 19,25**

Te bestellen per giro 58 t.n.v. de Humanistische Pers - Utrecht.

Toen onze oudste dochter ongeveer tweeeneenhalf jaar was werd ons huis een tijdlang bevolkt door een aantal onzichtbare figuren: Biddoos, Sidamoos, Groosmees en Vijf-kop-saddi. We hebben ons destijds in alle mogelijke bochten gewrongen om te achterhalen, hoe het kind aan deze begrippen kwam maar dat is ons nooit gelukt.
Biddoos was de eerste en de stoutste en de meest alom-tegenwoordige. De anderen waren figuranten, die we soms tegenkwamen zonder het te weten. 'Gister zat Groosmees bij ons in de tram', of 'Sidamoos kwam net voorbij op de fiets', terwijl Vijf-kop-saddi wel eens vroeg wat we gingen eten 's avonds. Maar Biddoos was verreweg de baas. Biddoos wou sigaren knakken of aan pappa's pijpen komen. Biddoos was ook heel gewichtig en je kon over hem praten. 'Moet je Biddoos-praten', zei ze, als we 's middags samen een kopje thee zaten te drinken. Dan kwam ze in de stoel tegenover me zitten en stelde serieus vast: 'Biddoos wist het eens niet'. En dan ontspon zich een gesprek, dat langzaam van de grond loskwam. Het kind begon hoe langer hoe harder te praten, liep bedrijvig heen en weer, sloeg op de boeken in de boekenkast en riep dan, hoe Biddoos geschreeuwd had: 'Wat heb je 'n mooie tas!' 't Was even wennen maar we leerden ermee te leven, totdat al die figuren tenslotte langzaam wegebden, ongemerkt eigenlijk. Alleen het Biddoos-praten — voor samen even gezellig over koetjes en kalfjes babbelen — handhaafde zich en een jaar geleden kreeg Biddoos gestalte, in al z'n onverschrokkenheid en brutaliteit, in een kleine poes, met prachtige herfstkleuren, die we, als laatste uit een nestje van vier poesjes, bij het moedertje lieten. De andere drie kregen een goed huis, tenminste één van de drie (de lezers die al wat langer met de wederwaardigheden van ons gezin meeleven weten, dat we op een gegeven moment de twee anderen weer terugkregen).
Sommige mensen hebben me min of meer verweten, dat we niet direct bij de geboorte een paar hebben verdronken want op deze manier vergroten we alleen maar het dierenleed zeggen ze maar dat zie ik niet in. Het moedertje hebben we laten steriliseren en verleden week hebben we de drie dochters laten helpen. Een beetje doezelig en wankel kwamen de diertjes diezelfde dag weer thuis maar de volgende dag begon dat alweer bij te trekken en dat werd steeds beter. Alleen Biddoos herstelde zich niet. Ze had geen pijn, de wond genas prima, maar ze bleef lusteloos en we hadden zielsmedelijden met haar, vooral omdat ze, toen ze in al haar ellende naar haar gewoonte steun zocht bij haar moeder, door de oude poes blazend werd weggejaagd. Kennelijk rook ze vies naar narcose en ontsmetting. Later was moeder Teigetje wel weer bereid haar te likken maar Biddoos bleef zo ontzettend apatisch, dat we na een paar dagen met haar teruggingen naar de dokter. In de wachtkamer miauwde ze een beetje en ze gromde naar een hondje. Ik aaide haar in het mandje en hield haar pootjes vast. Bij de dokter begon ik het hele verhaal te vertellen en ik bezwoer hem, dat ze absoluut geen pijn had. 'Dat zal ze ook wel nooit meer hebben, vrees ik', zei de dokter toen hij haar uit de mand tilde, 'ze is dood'. Mijn dochter, die meegegaan was en ik en de dokter zelf trouwens ook, we stonden alle drie volkomen perplex.
De dokter zal nu een sectie verrichten om te zien, wat het geweest kan zijn want hij begrijpt er zelf ook niets van. We zijn benieuwd.
Zo is ook deze Biddoos ongemerkt weggeebd. We kunnen het moeilijk verwerken. Ze was een heel tengere schoonheid, die alles meehad, die altijd elegant was en dat ook terdege scheen te weten, ofschoon ze bij al haar zelfbewustzijn toch een moederskindje bleef, dat bij voorkeur met het moedertje omstrengeld in één stoel zich gelukzalig liet likken. We kunnen nu alleen nog maar Biddoos-praten over Biddoos en dat zullen we nog dikwijls doen.

Ans Spigt